

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Грабека Ярослава Августовича на тему
«Формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки
України в умовах євроінтеграції»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Сучасний стан національної економіки України вимагає докорінного переосмислення ролі аграрного сектору – від постачальника сировини до виробника продукції з високою доданою вартістю. В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів та отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС питання формування ефективних ланцюгів вартості набуває особливої гостроти, що зумовлено необхідністю адаптації вітчизняних агропродовольчих систем до високих стандартів європейського ринку, посиленням конкуренції та потребою у забезпеченні стійкості сектору в умовах воєнних та повоєнних викликів.

Актуальність дослідження підкріплюється необхідністю подолання сировинної спрямованості аграрного експорту України, низького рівня інтеграції сільськогосподарських товаровиробників у переробні ланки та обмеженої спроможності аграрного сектору до акумулювання інноваційних, інвестиційних і інституційних ресурсів у межах національних та глобальних ланцюгів вартості. Особливої значущості означені проблеми набувають в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення економіки, що потребує науково обґрунтованих рішень щодо трансформації експортної моделі та підвищення економічної стійкості аграрної сфери.

Дисертаційне дослідження органічно пов'язане з науковими програмами, планами та темами наукових досліджень у сфері аграрної економіки, зокрема з виконанням науково-дослідних робіт Уманського національного університету «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (0121U112522) і «Соціально-економічні пріоритети розвитку національної продовольчої системи в умовах глобалізації» (0111U010418), спрямованих, серед іншого, на обґрунтування механізмів розвитку агропродовольчих ринків, інтеграції України до європейського економічного простору, формування конкурентоспроможних виробничо-переробних систем та удосконалення інституційного середовища функціонування аграрного сектору економіки. Внесок автора дисертації в реалізацію вказаних науково-дослідних робіт полягає в теоретичному обґрунтуванні механізмів трансформації ланцюгів вартості та розробці практичних рекомендацій щодо їх розвитку в умовах імплементації вимог Угоди про асоціацію

між Україною та ЄС. Отримані результати узгоджуються з пріоритетами державної аграрної політики та стратегічними документами щодо забезпечення продовольчої безпеки, розвитку переробної промисловості та інтеграції України до єдиного ринку Європейського Союзу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими, логічно послідовними та методологічно виваженими. Автором використано системний підхід до дослідження процесів формування і розвитку ланцюгів вартості в аграрному секторі економіки України, що забезпечило комплексне охоплення теоретичних, методичних і прикладних аспектів заявленої проблематики. Обґрунтованість результатів підтверджується ґрунтовним аналізом наукових джерел, офіційних статистичних матеріалів, аналітичних даних вітчизняних і міжнародних організацій, а також застосуванням сучасного інструментарію економічного аналізу та моделювання.

Достовірність отриманих результатів забезпечується коректним використанням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема аналізу й синтезу, індукції та дедукції, статистичного, порівняльного й економіко-математичного аналізу, сценарного підходу та індикативного моделювання. Викладені в роботі висновки логічно випливають із результатів проведених досліджень, є внутрішньо узгодженими та підтверджуються фактичними даними і проведеними розрахунками.

Дослідження характеризується належним рівнем апробації основних наукових результатів. Поставлена мета та визначені завдання дослідження є узгодженими з обраною темою, а сформульовані висновки послідовно випливають із реалізації окреслених завдань, в достатній мірі відображають ключові результати дисертаційного дослідження, відзначаються логічністю, достатньою аргументованістю та мають як теоретичне, так і практичне значення.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в удосконаленні теоретико-методичних положень щодо формування та розвитку ланцюгів вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції. До найбільш вагомих результатів, що характеризуються науковою новизною, належать:

– *удосконалено:*

методичний підхід до формування ланцюгів вартості, який через синтез гносеологічного, нормативного та організаційного аспектів інтегрує теорію вартості, Систему національних рахунків ООН та трансформацію товарних потоків у цілісну основу дослідження аграрного сектору;

організаційно-економічний механізм формування та розвитку ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції через обґрунтування спонукального мотиву політичної та комерційної зацікавленості у

зростанні рівня життя домогосподарств як ключової передумови розширення ємності внутрішнього ринку продовольства;

понятійне трактування «ланцюга вартості», що дозволило чітко ідентифікувати стадії трансформації продукції – від сировини до готової їжі – та детермінувати умови їх результативності;

теоретико-методичний підхід до оцінювання експортної спеціалізації, який, на відміну від існуючих, базується на вартісному співвідношенні товарів різних ступенів переробки, що об'єктивізує місце України у глобальних ланцюгах створення вартості;

методичний інструментарій факторного аналізу валової доданої вартості, що дозволило встановити: мультиплікативний ефект проміжного споживання продукції вітчизняного виробництва на формування валової доданої вартості в агропродовольчому секторі (приріст ВДВ на 1% потребує збільшення внутрішнього проміжного споживання на 6,5%); ресурсну детермінацію, згідно з якою 82% варіації ВДВ зумовлено динамікою капіталу, що визначає капіталомісткість як головний вектор інтенсифікації галузі; порівняльну ефективність використання ресурсів через доведення вдвічі вищої економічної віддачі від української агросировини порівняно з імпортними аналогами, що обґрунтовує стратегічний пріоритет внутрішньогалузевої інтеграції;

аргументацію впливу євроінтеграції, згідно з якою доведено відсутність прямої кореляції між ПЗВТ та автоматичним зростанням валової доданої вартості; обґрунтовано, що лібералізація торгівлі є лише зовнішньою можливістю, реалізація якої залежить від технологічної інтеграції виробників у ланцюги ЄС;

– *набули подальшого розвитку:*

обґрунтування стратегічних пріоритетів розбудови ланцюгів вартості через інтенсифікацію тваринництва (насамперед скотарства) як джерела високомаржинальної сировини, що дозволило сформулювати єдиний міжгалузевий механізм державної підтримки, який інтегрує інтереси сільського господарства та харчової промисловості;

практичні підходи до поетапного трансформування ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України, які передбачають узгоджене застосування інструментів державної політики та приватної підприємницької ініціативи в умовах євроінтеграції.

Практичне значення одержаних результатів

Результати дисертаційного дослідження є науково обґрунтованими, економічно доцільними та спрямованими на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору через розвиток внутрішньої переробки, поглиблення міжгалузевої кооперації та нарощування доданої вартості в межах національних ланцюгів вартості; характеризуються високим ступенем готовності

до використання у практичній діяльності органів державної влади та в освітньому процесі, що підтверджується відповідними документами про впровадження:

1) на рівні державного управління автором розроблена методика розрахунку коефіцієнта експортної спеціалізації, а також обґрунтована хронологічна послідовність використання засобів формування ланцюга вартості (яка забезпечує поетапний перехід між чотирма станами виробництва), що знайшло своє практичне застосування в діяльності відділу агропромислового розвитку, екології та взаємодії з органами місцевого самоврядування Уманської районної державної та військової адміністрації та використовується для науково-обґрунтованого планування й реалізації державної аграрної політики на регіональному рівні (довідка № 1915/01-01-09 від 31.07.2025 р.).

2) окремі теоретичні положення та методичні розробки дисертації інтегровані в навчальний процес Уманського національного університету; зокрема, результати дослідження використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Аграрна економіка», «Державне регулювання економіки» та «Стратегія сталого розвитку», що сприяє підвищенню рівня фахової підготовки здобувачів вищої освіти (довідка № 1168/01-10 від 22.07.2025 р.).

Результати дослідження пройшли наукову апробацію в межах фахових наукових заходів, що підтверджує їх наукову коректність. Загалом, практична спрямованість роботи Грабека Я.А. дозволяє стверджувати про можливість реального впливу результатів дослідження на трансформацію аграрного сектору України від сировинної моделі до моделі з високою часткою доданої вартості, що відповідає стратегічним цілям європейської інтеграції.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні наукові положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження достатньо повно відображені в наукових публікаціях здобувача. За темою дисертації опубліковано 17 наукових праць, у тому числі 7 статей у фахових наукових виданнях, а також 10 тез доповідей у матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Загальний обсяг праць становить 6,84 д. а., з яких 6,42 д. а. належать особисто автору.

Опубліковані праці охоплюють ключові теоретичні, методичні та прикладні аспекти дослідження, зокрема проблематику формування і розвитку ланцюгів вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції, оцінювання доданої вартості та обґрунтування стратегічних напрямів її нарощування.

Апробація результатів дисертації у фахових публікаціях і наукових конференціях підтверджує їх наукову новизну, достовірність і практичну значущість, а також відповідність установленим вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Дотримання принципів академічної доброчесності.

У дисертаційній роботі Грабека Я.А. не виявлено ознак порушення принципів академічної доброчесності або норм законодавства про авторське право і суміжні права. Проведений аналіз свідчить про відсутність випадків неправомірних текстових запозичень чи використання наукових результатів інших дослідників без належних посилань на першоджерела.

Відповідність дисертації спеціальності і вимогам, що висуваються до дисертацій, які подано на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертаційна робота є оригінальною науковою працею, яка виконана на належному теоретичному і прикладному рівні. Вона має послідовну та виважену структурну будову і за своєю архітектонікою є комплексним та завершеним науковим дослідженням. Зміст роботи та багатогранність висвітленої проблеми свідчать про різносторонню, і водночас комплексну наукову компетентність її автора. За змістом дисертаційна робота, її науково-прикладні результати та висновки відповідають переліку напрямів дослідження спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Викладення матеріалу в дисертаційній роботі здійснено послідовно та обґрунтовано. Завдання дослідження, положення наукової новизни, висновки дисертаційної роботи логічно структуровані та взаємопов'язані, що надає дисертації системності. Робота написана у науковому стилі, її зміст викладено у чіткій логічній формі та проілюстровано відповідними рисунками, таблицями, графіками.

За своїм обсягом, структурою, повнотою викладення результатів дослідження та оформленням дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), та Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами).

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Дисертаційне дослідження виконане на достатньо високому науково-теоретичному та методичному рівні, однак слід виокремити дискусійні положення, зауваження та побажання:

1) в першому розділі роботи (с. 52-60) автор пропонує перелік та обґрунтування причин, що гальмують відновлення господарських зв'язків між сільськогосподарськими товаровиробниками та підприємствами переробної промисловості. На нашу думку, до даного переліку необхідно додати ще один – формування в аграрному секторі економіки господарських структур холдингового типу. Їх ядром є фінансово-промислові групи, які збільшують акумулювання значних банків земельних ресурсів для забезпечення підприємств харчової

промисловості, які перебувають у їхній власності, сільськогосподарською сировиною власного виробництва;

2) в третьому розділі роботи (табл. 3.4) автор пропонує показник «мультиплікатор перетворення валової доданої вартості». Спосіб його визначення та контекст застосування відповідають логіці досліджуваних причинно-наслідкових зв'язків, однак варто було б запропонувати його теоретико-методичне обґрунтування в підрозділі 1.3;

3) в підрозділі 2.1 (с. 75) автор досліджує збитки, заподіяні сільському господарству внаслідок посилення російської військової агресії на початку 2022 р., і робить висновок, що тваринницька галузь України, порівняно із рослинницькою, зазнала меншого ураження від війни через свою зорієнтованість на внутрішній ринок. Погоджуючись із таким висновком, зауважимо, що це не єдиний чинник. Ще однією причиною є територіальна локалізація рослинницького та тваринницького виробництва – в зоні бойового зіткнення та на тимчасово окупованих територіях була зосереджена помітна частка виробництва продукції рослинництва в умовно довоєнному періоді, натомість найбільші потужності тваринницької галузі знаходяться на підконтрольній національному уряду території на відносно безпечній відстані від лінії фронту;

4) в другому розділі роботи автор вказує на те, що головною причиною дефіциту плодоовочевої та ягідної продукції для потреб кінцевого споживання і промислової переробки в другій половині маркетингового року є недостатня кількість сучасних високотехнологічних плодоовочесховищ. Вважаємо, що це одна із головних причин розриву ланцюга вартості в плодопродуктовому підкомплексі та надмірного імпорту відповідної продукції, тому доцільно було б більш детально розглянути вирішення цієї проблеми у проектному розділі;

5) дефіцит внутрішнього попиту є однією із головних причин недостатніх інвестицій у виробництво та переробку високомаржинальної сільськогосподарської продукції. Тому робота значно б виграла, якби автор запропонував організаційно-економічний механізм стимулювання внутрішнього попиту на продукти харчування тваринницької групи, свіжі плоди, ягоди, виноград тощо;

6) в підрозділі 3.1 (с. 187) автор проводить розрахунки та стверджує, що при збільшенні проміжного споживання продукції сільського, лісового та рибного господарства вітчизняного виробництва на 1%, виробництво валової доданої вартості харчовою промисловістю України зростає на 0,95%. Варто було б продовжити науковий пошук в даному напрямі та спробувати розробити прогноз виробництва валової доданої вартості в харчовій промисловості на основі різних сценаріїв динаміки сільськогосподарського виробництва.

Зазначені недоліки та зауваження можуть стати предметом наукової дискусії під час захисту дисертації та не знижують загальний високий науковий рівень дисертаційної роботи.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Грабека Ярослава Августовича є завершеною кваліфікаційною працею, наукові положення якої чітко корелюють між собою, а висновки й рекомендації ґрунтуються на результатах авторських досліджень. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність і цілісність дослідження, проведеного із дотриманням принципів академічної доброчесності, його актуальність, високий науковий рівень і новизну, теоретичне й практичне значення. Наукові результати, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, є авторським здобутком та в сукупності вирішують науково-практичне завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо формування та розвитку ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції. Отримані результати та запропоновані в дисертації рішення, висновки, рекомендації засвідчують досягнення поставленої мети дослідження, мають істотне наукове та практичне значення для галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, є достовірними та обґрунтованими.

Дисертаційна робота на тему «Формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції» характеризується належним рівнем наукової новизни отриманих результатів, їх практичної значущості, якістю проведених досліджень та відповідає вимогам п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (із змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами). Зважаючи на вищевикладене, дисертація може бути рекомендована для захисту в спеціалізованій вченій раді з метою здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка, а її автор – ГРАБЕК Ярослав Августович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки

Уманського національного університету

Людмила СМОЛІЙ